ВСТУП

У науковій спільноті панує загальна згода у тому, що, найімовірніше, людство впливає на глобальний клімат через викиди вуглекислого газу від спалювання викопного палива... Слід зважати на декотрі потенційно катастрофічні події... В одних регіонах кількість опадів може зрости, тим часом інші перетворяться на пустелю... [Окремі країни] можуть стикнутися зі зменшенням обсягів або повним знищенням сільськогосподарського виробництва... У людства є п'ять-десять років, перш ніж потреба в рішучих діях щодо зміни енергетичних стратегій стане критичною... Щойно ці впливи набудуть вимірності, вони можуть стати незворотними.

Часто вважається, що ці пророчі слова належать Альберту Гору, і сказав він їх у середині 1990-х років. Але насправді їх уперше сформулював старший науковий співробітник гіганта з видобутку викопного палива *ExxonMobil* Джеймс Ф. Блек, і з'являються вони у нещодавно знайдених внутрішніх документах 1970-х років[1]. За десятиліття, що минули відтоді (замість того, щоби прислухатися до застережень своїх учених!), *ExxonMobil* та інші компанії з видобутку викопного палива розгорнули масштабну піар-кампанію. Вони ставили під сумнів наукові докази і всіляко перешкоджали запровадженню політики, спрямованої на скорочення викидів парникових газів, які спричиняють глобальне потепління.

Тож зараз наша планета нагрілася до критичної межі, а ми досі зволікаємо з кроками, здатними відвернути найбільшу глобальну кризу в історії людства. Ми на війні, і, перш ніж вступити у бій, мусимо зрозуміти, як мислить ворог. Яку нову тактику використовують сьогодні сили заперечення та бездіяльності, щоб заблокувати боротьбу з кліматичною кризою? Як нам здолати цього мінливого Левіафана? Чи не занадто пізно? Чи під силу нам зупинити катастрофу? Усі ці питання

потребують чітких відповідей, і на наступних сторінках ми їх отримаємо.

Наша історія починається майже століття тому, коли вперше виникла тактика заперечення та зволікання. Як з'ясувалося, представники індустрії викопного палива переймали найбрудніші методи у своїх попередників[2]. Девіз, яким послуговуються лобісти вільного володіння зброєю — «Зброя не вбиває людей, люди вбивають людей» — з'явився ще в 1920-х роках. Це хрестоматійний приклад небезпечних перекручувань: фокус уваги свідомо зміщують із проблеми вільного доступу до вогнепальної зброї на інші причини масових убивств, як-от психічні розлади чи культ насильства у медіа.

Тютюнова промисловість обрала схожий шлях, намагаючись заперечити зв'язок між сигаретами та раком легенів, хоча її внутрішні дослідження ще у 1950-х роках довели, що сигарети смертельно небезпечні і викликають залежність. «Сумнів — це наш продукт», — зазначалось в одній зі внутрішніх службових записок тютюнової компанії *Brown&Williamson*.

А ще є культова реклама «Плакучий індіанець». Дехто з читачів, можливо, пам'ятає рекламний ролик ранніх 1970-х із плакучим індіанцем на ім'я Залізноокий Коді. У ньому увагу глядачів привертали до засмічення узбіч, полів і лісів пляшками та бляшанками. Та насправді ця реклама була центральною частиною масової кампанії, організованої виробниками напоїв. Її метою було перекладання відповідальності із корпорацій на пересічних людей. Представники індустрії намагалися переконати нас, що проблема полягає в особистій поведінці, і тому не потребує ані колективних рішень, ані державного регулювання. Як наслідок, глобальна проблема забруднення довкілля пластиком лише загострилася. Сьогодні пластикові відходи знаходять навіть у найглибших частинах Світового океану.

Зрештою ми дійшли до індустрії викопного палива. Разом із плутократами-мільярдерами штибу братів Кохів, Мерсерів і Скейфів такі компанії, як *ExxonMobil*, вклали мільярди доларів у дезінформаційну кампанію, ініційовану наприкінці 1980-х років. Та мала на меті поставити під сумнів наукове обґрунтування антропогенних змін клімату та їхній зв'язок зі спалюванням викопного палива. Це заперечення наукових фактів переважало навіть тоді, коли команда власних вчених *ExxonMobil* зробила висновок: подальше використання викопного палива може спричинити руйнівні наслідки для клімату.

І вчені мали рацію. За десятиліття, що минули відтоді, результати цієї кампанії стали очевидними. Ми щодня бачимо спустошливі наслідки неконтрольованої зміни клімату — у випусках новин, газетних заголовках й у стрічках соціальних мереж. Затоплення узбереж, екстремальна спека та посухи, руйнівні повені, лісові пожежі — *це і є* наслідки небезпечних змін клімату, від яких ми дедалі частіше потерпаємо.

Отже, усі зацікавлені в запереченні та зволіканні сторони — компанії з видобутку викопного палива, праворадикальні плутократи й фінансовані нафтовиками уряди, які й досі наживаються на нашій залежності від невідновлюваних енергетичних ресурсів, — більше не можуть удавати, що нічого не відбувається. Пряме заперечення емпіричних доказів зміни клімату вже не викликає довіри. Тож тепер вони змінили тактику і, замість прямого заперечення, вдаються до обману, відвернення уваги та зволікання — а видобуток нафти і використання викопного палива не припиняють. Це *нова кліматична війна*, і планета у ній зазнає поразки.

Противники майстерно провели кампанію, натхненну збройовим лобі, тютюновою промисловістю та виробниками напоїв, щоб відвернути увагу від відповідальності корпорацій і перекласти її на окремих людей. Особисті дії, від веганства до відмови від польотів, дедалі частіше подають як головне рішення кліматичної кризи. Хоча ці заходи також потрібні, зосередженість лише на добровільних діях послаблює тиск на владу, яка має притягнути до відповідальності

корпорації-забруднювачі довкілля. Нещодавнє дослідження показало, що зосередженість на індивідуальних діях може послабити підтримку вкрай важливої кліматичної політики[3]. Це досить зручно для компаній-видобувачів викопного палива, як-от *ExxonMobil*, *Shell* і *British Petroleum* (*BP*), що отримують рекордні прибутки щодня, доки ми повсякчас, цитуючи колишнього президента Джорджа Буша-молодшого, «залежні від невідновлюваних енергетичних ресурсів».

Відвертаючи увагу від справжньої проблеми, противники водночас сіють розбрат у кліматичній спільноті. Вони грають на вже наявних розбіжностях між тими, хто концентрується на індивідуальних діях, і прихильниками колективних та системних змін. Використовуючи онлайн-ботів і тролів, вдаючись до маніпуляцій у соціальних мережах і пошукових системах, противники застосували кіберзброю, випробувану під час президентських виборів у США 2016 року. Саме її використання призвело до того, що президентом США став Дональд Трамп, який заперечує зміну клімату. Корпорації-забруднювачі та їхні союзники розгорнули кампанію, покликану використати найнижчі людські інстинкти — злість, ненависть, заздрість, страх, лють і фанатизм. Її метою було посіяти розбрат усередині руху за захист клімату, і водночас розпалити страх та обурення серед власної «соціальної бази» — незадоволених праворадикалів.

Тим часом прихильники бездіяльності перешкоджали державному регулюванню та запровадженню плати за викиди вуглецю, дискредитували відновлювану енергетику й інші дієві альтернативи, натомість просуваючи хибні рішення — від спалювання вугілля з уловлюванням вуглецю до неперевірених і потенційно небезпечних геоінженерних технологій, що передбачають масштабне втручання в природні процеси Землі. Мовляв, майбутні «інновації» якось та й порятують нас, тому наразі немає потреби у політичному врегулюванні. Ми ж поки що кинемо кілька доларів на «управління ризиками», а самі й далі будемо забруднювати довкілля. Адміністрація Трампа кардинально переглянула спрямовану на захист клімату політику Агентства з охорони довкілля, скасувавши декілька його програм, зокрема «План чистої енергії»*. Також вона послабила контроль щодо забруднювачів довкілля. Нафтогазові трубопроводи отримали зелене світло, а збиткова вугільна промисловість — прямі субсидії. Подешевшала й оренда державних земель під буріння. Отже, прогрес у боротьбі зі змінами клімату відступив на другий план, а підприємства-видобувачі викопного палива тепер мали повну свободу дій. Масштаби діяльності, що призводить до забруднення довкілля, істотно зросли.

Противники заходів зі збереження клімату вдаються також до психологічних маніпуляцій. Зокрема, просувають наратив, що наслідки зміни клімату будуть незначними, і до них можна буде легко пристосуватися. Це нівелює відчуття *невідкладності* і водночас створює враження, що зміни клімату неминучі, аби послабити будь-який прояв *власної ініціативи*. Ці наративи підтримують і заохочують люди, які нібито є захисниками клімату, але змальовують катастрофу як *доконаний факт* або ж гіперболізують збитки, що їх уже зазнало суспільство. Вони відкидають і саму можливість координації дій, необхідних для відвертання катастрофи, або ж установлюють настільки високу планку (скажімо, повалення самої ринкової економіки — цей заяложений аргумент), що будь-яка акція здається приреченою на невдачу. Антагоністи були більш ніж задоволені поширенням таких уявлень серед представників громадськості.

Але ще не все втрачено. У цій книжці я прагну розвінчати міфи, які завадили спробам стримати кліматичні зміни, а також вказати читачам справжній шлях до порятунку планети. Нашу цивілізацію можна зберегти, але тільки якщо ми навчимося розпізнавати поточну тактику ворога — тих, хто

* План чистої енергії — це політика адміністрації Обами, спрямована на боротьбу зі зміною клімату, яку вперше запропонувало Агентство з охорони довкілля у червні 2014 року (*прим. ред.*).

зацікавлений у нашій пасивності, — і засвоїмо, як з ним боротися.

Багато років я перебував на передовій боротьби за поширення наукових знань про зміну клімату. Саме цей досвід дав мені змогу глибоко зрозуміти проблему. «Хокейна ключка» — це назва кривої, яку ми з колегами опублікували в 1998 році. Вона показує стрімке зростання температури на планеті за останнє століття[4]. Згодом цей графік став одним із символів дискусії про зміну клімату, адже наочно демонстрував просту річ: спалюючи викопне паливо і викидаючи в атмосферу парникові гази, люди спричиняють безпрецедентне глобальне потепління. Минуло майже три десятиліття, але криву хокейної ключки досі критикують, попри численні дослідження, які не тільки підтвердили, а й доповнили наші висновки. Чому? Тому що вона досі залишається загрозою для тих, хто зацікавлений у збереженні статус-кво.

Нападки на криву наприкінці 1990-х років змусили мене, тоді ще молодого вченого, долучитися до цієї боротьби. Захищаючи себе та своє дослідження від політично вмотивованих нападів, я перетворився на мимовільного учасника кліматичних війн. Я бачив ворога зблизька, у бою, протягом двох десятиліть. Я знаю, як він діє і яку тактику використовує. І останні кілька років я спостерігав за кардинальними змінами в цій тактиці у відповідь на зміну наших методів боротьби. Я теж пристосувався до цих змін, удосконаливши способи привернення уваги громадськості і політиків до проблеми змін клімату та навчившись ефективніше впливати на суспільний дискурс. У цій книжці я хочу поділитися з вами тим, чого навчився, і запросити вас стати моїм союзником у боротьбі за порятунок нашої планети від кліматичної кризи, поки не стало занадто пізно. Ось наш план боротьби з кліматичною кризою, до якого ми повернемося наприкінці книжки.

Не зважайте на провісників кінця світу. Хибне переконання, що «вже надто пізно» діяти, використали представники галузі викопного палива і ті, хто їх підтримує. Це просто ще один

спосіб легітимізувати звичний бізнес і подальшу залежність від невідновлюваних енергетичних ресурсів. Ми мусимо відкинути зневіру і приреченість, з якими дедалі частіше стикаємося у суспільній дискусії про зміни клімату.

Усе в руках молоді. Молоде покоління до останнього боротиметься за порятунок своєї планети; його голос має моральну силу та переконливість, і проігнорувати це здатні хіба що найбільші циніки. Саме молоді люди здатні змінити правила гри. На них давно покладають надії ті, хто бореться зі зміною клімату. Наше завдання — діяти разом із ними, підтримувати їх і вчитися в них — передусім їхньої рішучості та ідеалізму.

Просвітництво, просвітництво, просвітництво. Запеклі опоненти зміни клімату зазвичай непохитні. Вони розглядають зміну клімату крізь призму правої ідеології та є несприйнятливими до фактів. Не марнуйте свій час і зусилля, намагаючись переконати їх. Адже є багато чесних і водночас спантеличених людей, які опинилися під шквалом суперечливих даних, і стали жертвами дезінформаційної кампанії щодо змін клімату. Ми мусимо допомогти їм розібратися. Тоді вони зможуть долучитися до нашої боротьби.

Зміна системи вимагає системних змін. Дезінформаційна кампанія представників індустрії викопного палива прагне привернути вашу увагу до автомобіля, який ви збираєтеся придбати, до їжі на вашому столі і до вашого особистого стилю життя. Вона робить усе, аби ви не думали про системні зміни та реальні важелі впливу. Натомість нам потрібні рішучі політичні кроки, які стимулюватимуть невідворотний перехід від спалювання викопного палива до чистої, глобальної зеленої економіки. А тих горе-лідерів, які блокують ці зміни, потрібно просто усувати з посад.

Не дивно, що масштаб цього виклику нас приголомшує. Зміни ніколи не даються легко, а від нас очікують готовності зробити крок у незнайоме майбутнє. Цілком нормально заціпеніти від страху перед загрозою незворотних змін

на планеті. Зрозуміло, що думки про кліматичну кризу та необхідність її долати викликають у нас тривогу і страх.

Однак ми маємо розуміти: прихильники заперечення та бездіяльності використовують наш страх і тривогу проти нас, аби ми залишилися в їхньому полоні. Серед моїх колег є люди, яким соромно називати наше становище війною. Але я кажу їм: найпевніший спосіб програти війну — це відмовитися визнавати, що вона триває[5]. Подобається нам те чи ні (і це геть не наш вибір!), але саме в таких умовах ми опиняємося, коли йдеться про фінансовані промисловцями кампанії, мета яких — перешкодити заходам зі збереження довкілля. Тому ми мусимо бути мужніми та знайти в собі сили боротися далі, перетворивши страх і тривогу на мотивацію та дії: ставки ж бо дуже високі.

Досліджуючи космос, ми відкриваємо інші зоряні системи, де є планети дещо подібні до Землі. Деякі з них за розміром нагадують нашу планету й обертаються приблизно на такій самій відстані від своєї зорі, що уможливлює перебування у так званій придатній для життя зоні. Інші можуть містити рідку воду — речовину, що, ймовірно, необхідна для життя. Проте ми досі не знайшли жодних доказів існування життя в інших місцях нашої Сонячної системи, нашої галактики чи й усього Всесвіту. Життя, схоже, справді велика рідкість, а складне життя — і поготів. А розумне життя? За всіма ознаками ми можемо бути геть самі у Всесвіті. Лише ми дрейфуємо на борту цього «космічного корабля Земля». Нам немає де причалити, немає інших портів для зупинки, де знайшлися б повітря, їжа чи питна вода.

Ми є хранителями дивовижного дару. Земля — це планета-Золотоволоска, з відповідним складом атмосфери, на належній відстані від своєї зірки, з комфортним температурним діапазоном для життя, з рідкими океанами та багатим на кисень повітрям. Кожна людина, яку ми колись знатимемо, кожна тварина чи рослина, яку колись побачимо, залежать від того, чи залишаться ці умови саме такими.

Свідомо змінювати це середовище і ставити під загрозу людство і все живе тільки для того, щоб кілька дуже великих корпорацій могли й далі отримувати рекордні прибутки, — не просто неприйнятно чи неетично. Це було б найбільшим аморальним вчинком в історії людської цивілізації: злочином не лише проти людства, а й проти нашої планети. Ми не можемо залишатися пасивними спостерігачами, доки забруднювачі довкілля втілюють цей сценарій у життя. Мета цієї книжки — зробити все можливе, аби не допустити такого розвитку подій.